

Mit üzen a guillotine?

– avagy vitaféle **Eörsi Istvánnal** a francia forradalom és a magyar rendszerváltás értelmezéséről

„Minden rendszerváltás elsősorban abból a szempontból ítéltető meg, hogy mi a genezise” – olvashatjuk **Eörsi István** véleményét a Kritika tavaly novemberi számának 6. oldalán. „Teljesen más rendszerváltás jön létre a forradalmak idején, és megint más, amikor a régi uralkodó réteg belép az új struktúrába. Hogy egy ma különösen népszerű szerzőt idézzek, Marxot: a francia forradalom megsemmisítette a feudalizmus uralkodó osztályát. Utána hiába jött restauráció, az a továbbiakban már nem volt életképes... Nálunk is abból kell kiindulni, hogy nem volt forradalom... Ebből érthető meg, hogy ez a rendszerváltás... mennyire habozva, felemásan ment végbe, mennyi viszolyogató és undorító mellékkörülményt hordoz magával, és még csak azon kell imádkoznunk, hogy ezek a mellékkörülmények ne váljanak később főköörülményekké.”

Eörsi István – akinek személyét tisztelem, írásait pedig nagy élvezettel szoktam elolvasni – ebben a néhány mondatban kitűnően összefoglalta a magyar értelmiség rendszerváltással kapcsolatos paranoiáját. Egyrészt örülünk annak, hogy sikerült békés úton felszámolni a régi politikai rendszert, bevezetni a piacgazdaságot és a többpárt-rendszert – másrészt lelkifurdalásunk van amiatt, hogy mindez népfelkelés, utcai harcok és barikádok nélkül sikerült megvalósítani, és úgy érezzük, minden problémát arra vezethetünk vissza, hogy az átalakulás nem forradalmi módon zajlott le. Nemzeti múltunk legdicsőségesebbnek tekintett és legtöbbet ünnevelt epizódjai népfelkelésekhez és szabadságharcokhoz kapcsolódnak, s mind a nacionalista, mind a vulgármarxista történetírás arra tanított, hogy a kompromisszumok és a kiegyezések szégyenletes dolgok, sokkal dicsőségesebb karddal a kézben elesni a csatatéren vagy löfvegyverrel a barikádokon. Igaz, hogy a mohácsi csata óta Magyarország mindig egy-egy kompromisszumnak köszönhetette történelmének azokat a hosszabb-rövidebb békekorszakait, ame-

lyek jóvoltából újra meg újra sikerült felzárkózni a nyugat-európai államok fejlődési szintjére, vagy legalábbis e szint közelébe. Értelmiségünk egy része azonban szégyenkezett emiatt, s mivel a magyarországi forradalmakat viszonylag gyorsan felszámolták, nem volt alkalma megbizonyosodni arról a tényről, amely az angolok vagy a franciák számára régóta nyilvánvalóvá vált, hogy a forradalmak általában több problémát hoznak létre annál, amennyit megoldanak. Elbukott és elnyomott forradalmaink nagy száma miatt hazánkban széles körökben elterjedhetett a francia forradalomnak az a kultusza, amelyet a múlt századi romantikus költők és republikánus történészek alapoztak meg, a XX. században pedig a marxista történészek fejlesztettek tovább. Ennek az a mélyeséges meggyőződés alkotja a lényegét, hogy bármilyen rettenetes dolgokra került sor a francia forradalomban, ez mégiscsak elősegítette Franciaország társadalmi fejlődését, mert elpusztította a régi uralkodó osztályt, s ezzel elhárította a modernizáció legfőbb akadályát. Ezt vallja **Eörsi István** is, ezzel a forradalomtosszal állítja szembe a hazai rendszerváltást, s az efféle forradalom elmaradásának tulajdonítja napjaink társadalmi-politikai problémáit.

Olcsó, hatásvadász és főleg mélyeségesen igazságtalan dolog lenne arra felhívni **Eörsi István** figyelmét, hogy véleménye lényegileg megegyezik azon történészek nézeteivel, akik a sztálinista terror és a sztálinista diktatúra védelmezésének céljával próbálták igazolni a francia forradalmi terrort és diktatúrát. Mindenki tudja róla, hogy ő nem a sztálini politika igazolásának a szándéka, hanem éppen egy antisztálinista forradalom, az 1956-os magyar forradalom emlékéhez való hűsége miatt ragaszkodik a francia forradalom hagyományos kultuszához. Emberi és művészi

szempontból ehhez elvitathatatlan joga van, mindenki úgy értelmezheti a múlt történelmi eseményeit, ahogy jónak látja, s **Eörsi István**, az író és az ember éppen e forradalomhoz való hűségével vívta ki tiszteletünket. (Szándékosan használok többes szám első személyt.) Amikor azonban jelenünket és jövőnket is a francia forradalom kultuszának a nevében ítéli meg, akkor kénytelenek vagyunk vitába szállni vele – annál is inkább, mert nemcsak ő vélekedik úgy, hogy a francia forradalomhoz képest bizony csak szánalmas kis rendszerváltás ez a miénk.

Eörsi ironikus megjegyzését kiforgatva megállapíthatjuk, hogy az a megjegyzés, mely szerint a francia forradalom „megsemmisítette a feudalizmus uralkodó osztályát”, akkor sem lenne igaz, ha nem Marxtól származna. (Ezúttal ne térjünk ki arra a problémára, nevezhetjük-e feudalizmusnak a XVIII. századi Franciaország társadalmi rendszerét.) A terror áldozatai elenyésző töredékének ismerjük csak társadalmi hovatartozását, egy Donald Greer nevű amerikai történész azonban még az 1930-as években pontos táblázatokat készített az ismert áldozatokról, s kutatási eredményeit a legkülönbözőbb politikai nézeteket valló történészek egyaránt elfogadják. Ezek szerint a 14 ezer, társadalmilag is besorolható áldozat közül 1158 volt nemes, 920 pedig pap. Természetesen igen sok embert kivégeztek ítélet nélkül is, és sokan meghaltak a börtönökben betegség miatt. Mivel ezúttal a nemesekről van szó, tekintsünk el a vendée-i háború legalább 120 ezer áldozatától, hiszen ezek parasztok voltak, és vonjuk le a következtetéseket. Az ismert kivégezettek 8,5%-a volt nemes, a 35-40 ezer áldozatból tehát mintegy 3-3,5 ezer ember. A francia nemesség létszáma a különböző becslések szerint 120 és 400 ezer között volt, ami azt jelenti, hogy a nemeseknek a különböző becslések szerint 0,5%-a vagy 2,5%-a pusztult el a francia forradalom idején. Az áldozatok jelentős számának ismeretében igen cinikusnak tűnhet a statisztika által kimutatott eredmény, de nehéz lenne megcáfolni: a francia nemesség viszonylag érintetlenül vészelte át a forradalmat. Csak 5%-uk emigrált, s ezek nagy része hamar visszatért az országba. A francia polgárság nem semmisítette meg a nemességet, hanem felszámolta kiváltságos helyzetét, s összeolvadva vele, létrehozta az „előkelők” új uralkodó osztályát. A XIX. századi francia radikálisok ugyanezt panaszkodtak, amiért a magyar rendszerváltás kritikusai, hogy „a régi uralkodó réteg belép az új struktúrába”. Az 1840-ben legtöbb adót fizető 512 állampolgár közül még mindig több mint 300 volt nemes!

A társadalmi téren „tisztá lapot teremtő” forradalom mítoszának tehát semmi alapja sincs. A francia forradalom nem a nemességet irtotta ki, hanem mindazokat, akiket – társadalmi hovatartozásuktól függetlenül – az 1793-94-es forradalmi kormányzat ellenségének tekintettek. A marxista Albert Soboul is elismerte, hogy a kivégezettek 85%-a korábban a „harmadik rend”-hez, a társadalom nem nemes rétegéhez tartozott (és ő sem számolta hozzá ehhez a legalább 120 ezer vendée-i parasztot). A terror nem is annyira az osztályharc, mint inkább a polgárháború eszköze volt. A „következésképpen végigharcolt” forradalom pedig olyan mély és tartós politikai ellentéteket hozott létre a francia társadalomban, hogy csaknem száz éven át keresték azt az államformát, amelyet a franciák többsége tartósabban is elfogadna. **Eörsinek** igaza van: a restauráció nem bizonyult életképesnek, csak éppen azt is hozzátehetné volna, hogy a júliusi monarchia elnevezésű parlamentáris királyság, majd a második köztársaság és a második császárság is sorra életképtelennek bizonyult. Franciaország nem egy nemessegtelen társadalmat örökölt a forradalomtól,

Előfizetőknek számonként csak 47 Ft!

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a KRITIKA című lapot pld-ban, az alábbi címre:

Megrendelő neve:

Címe (város, kerület):

(utca, tér, ltp):

(emelet, ajtó): irányítószám:

Előfizetési díj egy évre: 564 Ft

fél évre: 282 Ft

negyed évre: 141 Ft

Az előfizetési díjat a részemre küldendő átutalási postautalványon egyenlítem ki.

.....
aláírás

A megrendelőlapot borítékban, bérmentesítve az alábbi címre kérjük feladni:

Hírlapelőfizetési és Lapállítási Iroda – 1900 Budapest, Lehel u. 10/A

hanem egy száz éven át fel-felújuló politikai válságot, társadalmi ellentéteket és tartós gyűlölködést. A gazdasági fejlődés terén pedig a forradalom alaposan visszavetette: az aprócska Belgiumban és a különböző német államokban hamarabb lezajlott az ipari forradalom, mint Franciaországban.

Nem nekünk kell nosztalgiával visszaemlékeznünk a francia forradalomra, inkább a franciáknak kell irigyelniük Kelet-Közép-Európa államait, amelyek különösebb társadalmi megrázkódtatások nélkül szabadultak meg „ancien régime”-jeiktől. A sokat emlegetett, s mégis oly kevéssé ismert nyugat-európai forradalmak legalább annyi, ha nem több „viszolyogtató és undorító mellékkörülményt” hordoztak magukkal, mint a magyar rendszerváltás. A mi forradalmaink és nemzeti felszabadító háborúink gyorsan elbuktak, s ezért maradhattak meg tiszta, idealizált mivoltukban a nemzet emlékezetében – ha győznek, minden bizonnyal olyan politikai harcok követték volna ezeket hazánkban is, mint Európa és Amerika más országaiban. De nem győztek, és ezért nehéz megszabadulnunk a mítosztól, hogy egy forradalmi rendszerváltás egyetlen csapásra képes lett volna eltakarítani az utunkból a fejlődés minden akadályát.

HAHNER PÉTER

Kedvetlen válasz három pontban

1. A forradalmak nem úgy semmisítik meg a megdöntött társadalmi rendszer uralkodó osztályát, hogy ennek tagjait lelkiismeretesen kiirtják. Hahner Péter ezt a bődületes ostobaságot adja a számra, és aztán fölüeny statisztikákkal megcáfol. Az uralkodó osztály korábbi privilégiumainak megsemmisülésével semmisül meg. Ehhez a privilégiumokat szentesítő ideológia teljhatalmának is meg kell semmisülnie. A Napóleon bukásával beköszöntő restauráció sem a régi rendet, sem a klérus tekintélyét és hatalmát nem állíthatta helyre.

2. Nem vitatom tehát, hogy „A francia polgárság sem semmisítette meg a nemességet”, még azt sem, hogy „összeolvadva vele létrehozta az »előkelők« új uralkodó osztályát”. Csakhogy ez – hála a forradalomnak – másképpen következett be, mint mondjuk Németországban.* Hahner cikke figyelmen kívül hagyja okfejtésem egyik sarkalatos pontját: „A poroszoknál a junker réteg belenőtt a szörnyű kompromisszumokkal megvalósuló polgárosodásba, és a két rendszer, a két uralkodó réteg összes rossz tulajdonságai érvényesültek a német fejlődés folyamán”, mégpedig Hitlerig és tovább, Németország mindkét felében. Ugyanez áll ránk is, és Kelet-Európa összes többi országára – lásd Bibó Összes Idevágó Műveit. Hahner Péter azt az ostobaságot is a számlámra írja, hogy én a polgárháborút meg a vért hiányolom, meg – ha cikke címét helyesen értelmezem – a guillotine-t. Én a citoyen szellemiséget hiányolom, mely nálunk régóta fehér holló.

3. Az úgynevezett szocializmus, melynek kon-

zervativizmusa égre büzlött, egy minden ízében hamis forradalmi romantikával leplezte igazi természetét. Ennek ellenhatásaképp most egy professzori pátozzsal előadott forradalomellenes konzervativizmus divatozik. A forradalmak csak szenvedést okoznak. Pusztán akkor elviselhetők, ha gyorsan leverik őket. Ez a felfogás jóléti társadalmakban arra az óhajra épül, hogy az adófizető semmi se zavarja meg a megtermelt javak melőbbi elfogyasztásában.

A forradalmak nemcsak szétzúzzák az elviselhetetlennek érzett rendet, és nemcsak hullákat termelnek – bár gyakran megteszik ezt is, a lehető legviszatasztóbb módon –, hanem olyan embereket, magatartási formákat, értékrendeket varázsolnak elő, amelyek nélkül alattvalók gyülekezete a nemzet. Ismét a citoyeniségről beszélnek. Milyen volna a magyarság bukott forradalmi és kudarcos forradalmárai nélkül? Ennek a nemzetnek a vezetői, ideértve hangadó értelmiségét is, a rossz elfogadását és elfogadtatását tekintették fő feladatuknak. Az utolsó százharminc évben há-

rom tömeggyilkos uralkodót sikerült megszeretniük és megszerettetniük. Ideológiájuk mindhárom esetben sommásan forradalomellenes volt. A rossz folyamatosságába csimpaszkodtak, mint ketrecének rácsába a majom. A szovjet birodalom összeomlott a saját súlya alatt, meglazult a kádárizmust összetartó szovjet kötelék: tálcán kínálódott fel a fordulat, nagyon nem illett volna elutasítani. Erre is gondoltam, amikor ezt mondtam: „Minden rendszerváltás elsősorban abból a szempontból ítélni lehet meg, hogy milyen a genezise”. Szuverénebbül látnánk neki közös dolgainknak, ha korábban erőteljesebb és általánosabb lett volna a tevőleges vágy a kontinuitás megszakítására. Lehetett volna ez a radikális reformer vágya is, hiszen fegyveres felkelésről, meggyásról legfeljebb a tébolydák lakói ábrázolhattak. De aki éles konfliktushelyzetben más minőségre, a kontinuitás megszakítására tör, az reformerként is belekóstol a forradalmár szerepkörébe.

EÖRSI ISTVÁN

Nyilatkozat

A Kritika 1993/11. számában Mihancsik Zsófia interjút készített Eötvös Pállal, a Népszabadság főszerkesztőjével. Az interjúban a főszerkesztő úr azzal vádol bennünket, hogy mi pártlapot akartunk csinálni a Népszabadságból, sőt: szokatlanul durva módon bele akartunk avatkozni a szerkesztőség munkájába.

Szükségesnek tartjuk egybehangzóan kinyilvánítani, hogy Eötvös Pál állításai nélkülöznek mindenféle reális alapot, sőt: teljes mértékben ellentétesek mindazzal, ami a valóságban történt.

Sajnálatosnak és aggasztónak ítéljük Eötvös Pál önkényes és felelőtlen vádaskodását, s a lehető leghatározottabban visszautasítjuk.

A valóságban nem történt más, mint hogy 1989–90 fordulóján a szerkesztőség meghívására részt vettünk egy baráti hangulatú beszélgetésen, ahol tájékoztattuk a Népszabadság jelenlévő munkatársait a Magyar Szocialista Pártban kialakuló politikai irányzatokról és műhelyekről, köztük a legnépesebb és legmeghatározóbb platform – a Reformszövetség – jellemző törekvéseiről.

A beszélgetés során mindössze arra kértük a lap munkatársait, hogy minden tekintetben szakítsanak a korábbi gyakorlattal, a pártállami sajtómunka beidegződéseivel: ne cenzúrázzanak, ne változtassák meg önkényesen a megírt cikkeket és nyilatkozatokat, váljanak nyitott, hiteles, mértékadó lappá, és egyebek közt adjanak helyet a demokratikus baloldali értékek megnyilatkozásainak is.

Már most aki az ilyesféle kéréseket durva beavatkozásnak és kisajátítási kísérletnek tekinti – kizárólag önmagát jellemzi, nem pedig a mi szándékunkat, és legkevésbé a valós történéseket.

Végül, ami bennünket illet: ma is ugyanazt várjuk és kérjük a Népszabadságtól (és minden más laptól), mint hajdanán. Urambocsá!, még Eötvös Pál főszerkesztő úrtól is.

Budapest, 1993. november 16.

Géczi József
(Géczi József)

Kösa Ferenc
(Kösa Ferenc)

Vann Csaba
(Vann Csaba)

Vitányi Iván
(Vitányi Iván)

Minden, a mások személyét is érintő visszaemlékezés azzal a kockázattal jár, hogy az érintettek másképpen emlékeznek ugyanarra. Sőt, esetleg eleve másképpen élték át ugyanazt a helyzetet. Erre már az interjúban is utaltam: voltak néhányan, „akik igenis pártlapot akartak csinálni a Népszabadságból. Még ha ezt nem így fogták is fel.”

Azon nyilván nem lehet vitatkozni, hogy egy párt prominenseinek igen aktív fellépése, valamely befolyás kierőszakolása hol, milyen határon, milyen érzületeket vált ki egy szerkesztőség-ből. De hogy valami objektívebb kapaszkodónk is legyen, megkérem a nyilatkozatot aláírókat, szíveskedjenek áttekinteni az MSZP alapdokumentumait, és nézzék meg: milyen időpontokban nem volt hajlandó törölni (csak felfüggeszteni!) az MSZP a Népszabadság pártlappá deklarálásának passzusát, illetve, hogy végül is mikor került ki ez az MSZP alapszabályából. A magam részéről egyébként akceptálom, hogy ennek elkerülhetlenül hosszabb processzusnak kellett lennie, ugyanakkor állítom, hogy az MSZP néhány (egy-két!) vezető politikusa még jóval a rendszerváltás után is – e processzustól függetlenül is – indokolhatatlan igényekkel lépett fel a lappal szemben, és nyomást igyekezett rá gyakorolni. Mondom: szerencsére kevesen voltak ilyenek, de voltak.

Tényszerűen nem igaz, hogy mi hívtuk volna meg a szerkesztőségbe az ott látogatást tevő urakat. Elég végigtekinteni a névsort: ha netalántán vendégeket hívtunk (miként szívesen látott vendégünk volt Vitányi Iván s viszonylag gyakori vendégünk Géczi József, mindketten rendszeres szerzőink), abszurdítás feltételezni, hogy mi ezt a négy politikust együtt invitáltuk volna a szerkesztőségbe. De meglehetősen életszerűtlen az is, hogy mi hívtuk volna meg a vendégeket az általuk megjelölt témák megbeszélésére. Hogyan juttott volna eszünkbe nekünk egy meghívás az ő „diszkriminációjuk” megszüntetésének tárgyában. Furcsa lett volna...

Végül kérem az urakat, akik szerkesztéssel is foglalkoznak, lapozzák fel a lexikont, és nézzék meg a cenzúra címszót. Utána pedig a szerkesztő, szerkeszteni kifejezéseket.

EÖTVÖS PÁL

* Zola jellegzetes francia volt, Heinrich Mann kivételes német.